

وزارت بازرگانی
مرکز ملی فرش ایران

معرفی فرش مناطق ایران

استان همدان

Hamadan Province

استان همدان واقع در غرب ایران از شمال به استانهای زنجان و قزوین، از شرق به استان مرکزی، از غرب به استان کرمانشاه و از جنوب به استان لرستان محدود است. این منطقه در هزاره اول پیش از میلاد، پایتخت دولت ماد در ایران باستان بوده است. همدان را در گذشته با نامهایی همچون اکباتان و هگمتانه نیز خوانده اند. این استان در طول تاریخ پر فراز و نشیب خود پذیرای اقوام و نژادهای مختلف بوده و از جمله مناطقی است که از تنوع و گوناگونی اقوام فارس، لر، ترک و کرد برخوردار است.

از آثار تاریخی و طبیعی این استان می توان به شیرسنگی، گنج نامه، آرامگاه ابوعلی سینا، گنبد علویان، آرامگاه باباطاهر عریان، خانه های قدیمی، کاروانسرای قلمدانی، کلیسای مریم مقدس و غار علیصدر اشاره کرد.

▲ سنگ نوشته گنج نامه، یادگاری از دوره هخامنشی

قالی استان همدان

فرش‌بافی در استان همدان پیشینه دیرینی دارد. قالی اصیل و قدیمی این منطقه در قلمرو فرش ایرانی به دلیل ویژگی‌هایی از جمله نوع مواد اولیه، فن بافندگی، شیوه نقش‌پردازی و ابعاد با سبک روستایی باف شناخته شده است. تعداد روستاهای دارای بافندگی و گوناگونی نمونه‌ها در این استان به اندازه‌ای است که می‌توان این منطقه را دارای بیشترین مراکز بافت روستایی در ایران و حتی جهان به شمار آورد. البته بافته‌های عشایری کردی و افشاری نیز در بعضی از نواحی این استان مرسوم بوده است. ویژگی‌های عمومی قالی روستایی همدان، داشتن گره متقارن، ضخامت و سنگینی، پرز بلند، رج‌شمار ۱۵ تا ۲۵ و بافت تخت و گاه نیم لول با یک پود است.

برخی ویژگی‌های سبک روستایی از جمله رج‌شمار، ابعاد و شیوه بافت، در تولید نمونه‌های شهری باف نیز که گرایش بعضی از مراکز بافندگی استان در قرن معاصر است، دیده می‌شود.

تولیدات سنتی قالیبافی منطقه همدان، بیشتر در اندازه قالیچه است.

استفاده از رنگ‌رهای طبیعی برای رنگ‌رزی در همدان همچنان رایج است، ضمن اینکه در مواردی از رنگ‌های شیمیایی با ثبات هم استفاده شده است.

رنگ قهوه‌ای متمایل به شتری برای زمینه فرش در همدان کاربرد زیادی دارد. رنگ‌های دیگری از جمله قرمز دوغی، چهره‌ای لاک‌ی قرمز دانه، لاک‌ی گلخاری، لاک‌ی روناسی، آبی، سبز روشن و سیر، زرد طلایی، نارنجی، سرمه‌ایی، آبی سیر و روشن کرم و فیروزه‌ای نیز در فرش ناحیه همدان مورد استفاده قرار می‌گیرد.

▲ جالوه نقش‌پردازی در قالیهای بومی استان همدان

▲ جالوه رنگ آمیزی قالیهای بومی استان همدان

طرح‌های محلی قالی استان همدان از نقوشی با خطوط صاف و به ندرت گردان تشکیل شده است و نقش پردازی با خطوط گردان در نمونه های تاثیر گرفته از سبک شهری به چشم می خورد. بهترین قالیهای این استان همواره با فنون و طرح و نقش محلی و استفاده از مواد اولیه ای - از جمله پشم دست ریس - تهیه شده که یا آن را از گوسفندان بومی خود به دست می آورند و یا از ایلات و عشایر مجاور خریداری می کنند.

در دهه اخیر گروهی از تولید کنندگان آگاه فرش شناس، پس از بازشناسی سنت اصیل بافندگی این استان و بازنگری در طرحها و نقوش پر سابقه، با استفاده از مواد اولیه مرغوب به تولید نمونه های بسیار مطلوبی دست یافته اند که رونق تجاری چنین محصولاتی با عث تنزل تدریجی نمونه های بی کیفیت شده است. شهرستانهای همدان، ملایر، کبودرآهنگ، تویسرکان، نهاوند و اسدآباد و روستاهای اطراف، از مراکز اصلی قالی بافی استان همدان هستند.

شهر همدان یکی از مراکز اصلی تجارت فرش در منطقه غرب ایران بوده و بسیاری از فرشهای مرکز و غرب ایران به ویژه بافته های نواحی مختلف استان همدان از این شهر روانه کشورهای عربی و اروپایی می شد.

قالیهای همدان تا پیش از قرن ۱۴ هـ (۲۰ م) متمرکز در روستاهای اطراف این شهر بود. ظاهراً در جریان تحولات فرش ایران از اوایل قرن ۲۰ م (اواخر قرن ۱۳ هـ.ش) قالیبافی در شهر همدان با سبک شهری هم بنیان گذاشته شد که شروع آن بر مبنای ویژگیهای غالب فرشبافی سنتی منطقه بوده است.

تولیدات غالب این شهر در سالهای اخیر، قالی های شهری باف است که با استفاده نقشه های از پیش تهیه شده مناسب با اندازه های متداول فرش سایر مناطق شهری باف و همچنین اندازه های سفارشی و با شیوه لول و دو بود بافته می شود. البته همچنان بافت قالی های سنتی (روستایی باف) با نقشه ها، اندازه ها و شیوه بافت محلی - که منتسب به روستاهای اطراف همدان هستند- نیز رواج دارد. روستاهای انجلاس، برچلو، بیوک آباد، زاغه و تاج آباد از جمله مشهورترین نواحی بافندگی اطراف همدان بوده اند که همچنان نام و آوازه آنها در معرفی قالیچه های محلی منطقه همدان مرسوم است. روستاهای اطراف همدان از بافت قالی های شهری به دور نبوده و میزان قابل توجهی از بافندگی این شهر به برخی از این نواحی منتقل شده است. شهرت این مناطق به همراه احیای فنون بافت اصیل و استفاده از مواد اولیه مرغوب و نقشه های اصلاح شده، دستمایه تولید نمونه هایی شده که در بازار امروز رونق قابل توجهی دارند.

▲ قالی، بافت اطراف شهر همدان

▲ قالیچه بافت برچلو، اطراف شهر همدان

تار و پود قالی های همدان پنبه ای و پرز آن پشمی است.

گره مرسوم و غالب، متقارن بوده و قالی ها روی دارهای عمودی و ثابت بافته می شوند. شیرازه در قالی های همدان همزمان با بافت پیچیده می شود و پرداخت و روگیری قالیهای شهری معمولاً پس از بافت انجام می پذیرد. قالیهای محلی و اصیل به شیوه تخت و با یک پود ضخیم و قالی های شهری امروزی به شیوه لول و با دو پود نازک و ضخیم بافته می شوند. رجشمار قالیهای شهری بین ۳۰ تا ۴۰ رج و روستایی بین ۱۵ تا ۲۵ رج است. البته در شهر همدان قبلاً قالیهایی بزرگ پارچه در رج ۵۰ بخصوص با نقش ماهی بافته می شد که در حال حاضر به ندرت بافته می شود.

قالیچه های محلی همدان که به طور عمده در روستاها بافته می شوند، معمولاً کوچک و حداکثر دو ذرع (۲۲۰ × ۱۳۰ سانتیمتر) هستند و کناره ها (باعرض ۶۰ تا ۱۱۰ و طول ۲۰۰ تا ۴۰۰ سانتیمتر) بافته می شوند. روستاهای زاغه و تاج آباد در بافت کناره مشهورترند.

در طول قرن اخیر انواع طرحهای رایج مناطق شهری ایران با استفاده از نقوش گل و بوته در شیوه شهری باف به کار رفته است. استفاده از نقوش دسته گلی، پرتاووسی و گلهای خوشه ای افشان در داخل گلدان یا بدون آن به صورتی منظم و همچنین طراحی نقوش گیاهی در شکلی شبیه پرتاووس در ترکیب های افشان و تکرار شونده، در قالی همدان بسیار متداول است. نقشه های یاد شده حاصل تلاش هنرمندان طراح فرش همدان با الهام پذیری از فرش مناطق مجاور به جهت دستیابی به شیوه ای خاص در فرش همدان بوده است.

این نقشه ها به تدریج در سالهای اخیر به سایر مراکز بافندگی این استان از جمله ملایر نیز کم و بیش وارد شده است.

قالی های شهری همدان از رنگ آمیزی شاد و متنوع گذشته بی بهره نیست و رنگهای قرمز روناسی، کرم و سرمه ای به ترتیب رنگهای غالب به شمار می آیند و سایر رنگها از

جمله قهوه ای، شتری، صورتی و کرم در ترکیبهای زیبا و متنوع رنگبندی قالی همدان به کار می رود.

همدان از نقاط مشهوری است که از دیر باز رنگ قرمز دانه ای و لاکه گلخاری را استفاده می کرده که همچنان متداول است.

قالی شهری باف همدان

قالی شهری باف همدان

شهرستان ملایر واقع در جنوب شرقی همدان، یکی از حاصلخیزترین نواحی شمال غرب ایران به شمار می آید. این شهرستان از مراکز عمده بافت قالی های لری در غرب ایران بوده و به عنوان یکی از پر اهمیت ترین مناطق قالی بافی روستایی استان همدان شناخته شده است. از جمله نواحی قالیبافی با پیشینه و مشهور ملایر، روستاهای شمالی آن از جمله حسین آباد، از ندریان، کسب و ننج و همچنین روستاهای شرق و جنوب شرقی از جمله جوزان، مانیزان، میشن، طائمه و بیغش است. سنت بافت در روستاهای گروه اول، همچنان ادامه گذشته است و گروه دوم به شیوه شهری باف گرایش پیدا کرده اند.

تار و پود قالی های ملایر پنبه ای و پرز آن پشمی است. سایر ویژگی ها از جمله نوع گره، دار، ابزار و روش بافندگی نیز همانند دیگر مناطق استان همدان است. بافته های ملایر به ویژه قالی های جوزان را با رجشمار ۳۵ هم بافته اند. قالی های اصیل ملایر با یک پود ضخیم بافته می شوند و بیشتر کوچک پارچه هستند.

شهرت قالی جوزان در بازار فرش به خاطر قالیچه های خوش نقش، پر دوام و رنگهای پر جلای آن هاست. یکی از دلایل نرمی و لطافت و درخشندگی بافته های جوزان را می توان متأثر از خاصیت آب مورد استفاده در رنگرزی محلی دانست.

طرحهای متشکل از نقوش ماهی، گل و بته های ساده با خطوط نیمه گردان در قالب های لچک و ترنج در قالی ملایر استفاده شده است. در حاشیه متن بعضی از نقشه های قالی جوزان، نقشی موسوم به پیچ جوزان کاربرد فراوان دارد که این یکی از عوامل شناخت نقشه های این منطقه است.

شایان ذکر است قالیچه های بافت روستاهای جوزان، میشن، طائمه و حسین آباد شهرت جهانی دارند و بنام روستاهای محل بافت مشهورند.

▲ قالیچه بافت ملایر

▲ قالیچه بافت ملایر

▲ قالیچه بافت ملایر (جوزان)

بافندگی ملایر و نواحی اطراف پس از یک دوره تأثیر از تحولات عمومی فرش ایران، با توجه به سابقه درخشان و امکان به کارگیری مواد اولیه مرغوب محلی و احیای فنون اصیل بافت و همچنین نقشه‌های اصلاح شده با رنگ بندی‌های عالمانه و بافندگان ماهر، در انتظار بازیابی هویت شناخته شده خود است. این تحول با تدبیر تولیدکنندگان خبره و فرش‌شناس آغاز شده و نتایج این حرکت، انگیزه تولید هوشمندانه را تقویت می‌کند.

کبودر آهنگ (کبوتر آهنگ)

یکی از مناطق پر رونق قالی بافی استان همدان در نیمه اول قرن ۲۰ م. کبوتر آهنگ بوده است. دافداق آباد و مهربان از جمله مراکز بافندگی این شهرستان هستند. قالی منطقه مهربان متأثر از دو گروه ترک نشین و کرد نشین است که قالی مناطق کرد نشین متأثر از قالی بیجار، یعنی دارای بافت محکم و بیشتر دوپود است. قالی منطقه دیگر دارای ویژگیهای عمومی قالی روستایی همدان، یعنی درشت باف و بیشتر یک پود است.

قالیچه بافت کبوتر آهنگ ▲

این شهر کوهستانی در دره زیبایی از ارتفاعات الوند در مسیر راه همدان به کرمانشاه واقع شده است و همانند دیگر شهرهای این استان دارای آثار تاریخی و جاذبه‌های گردشگری است که از آن جمله می‌توان به مسجد سلطانیه اشاره کرد. فرش اصیل این منطقه بیشتر از نوع محلی و یک پوده است و با قلاب بافته می‌شود. در این منطقه قالیچه‌های دو ذرعی (۲۲۰ × ۱۳۰ سانتیمتر) غالباً با نقش هراتی (ماهی در هم) در طرح لچک و ترنج یا بدون ترنج با رجشمار پایین در زمینه قرمز بافته می‌شود. نقش ماهی و شیوه مرسوم به ماهی درهم (هراتی) در قالیهای اسدآباد بیشتر از سایر نقوش شناخته شده است. این نقش از گذشته در طرحهای ترنجی و لچک ترنجی توسط بافندگان بیشتر به صورت ذهنی بافته می‌شود. متناسب با سنت بافت قالی منطقه و شیوه تجربه شده بافندگان محلی، نقش ماهی در این حوزه، یکی از ساده‌ترین نقوش ماهی مورد استفاده در فرش ایران به شمار می‌آید. مهمترین روستاهای قالیباف این شهر عبارتند از طویلان علیا و سفلی، جعفرآباد، تاجی‌آباد که فرشهای این مناطق بیشتر ذهنی بافند و برخی با تاثیر از نقشه‌های شهری بافته شده‌اند. اندازه‌های معمول فرش این منطقه شامل دو ذرعی، ذرع و نیم، ذرع و چارک و به ندرت ۳ × ۲ است.

سه قالیچه بافت اسدآباد

▲ قالیچه بافت تویسرکان

قالیچه‌های این منطقه درشت بافت و دارای پرز بلند هستند و در بیشتر موارد یک پود ضخیم دارند. پشمی که در بافت قالیچه‌های این منطقه استفاده می‌شود از نوع محلی بوده که به شیوه سنتی رنگ‌رزی می‌شوند. گره فرش این منطقه ترکی است و با دست زده می‌شود.

طرح این فرش‌ها دارای نقوش ساده و ابتدایی بوده و در بعضی از آنها نقوش حیوانی نیز دیده می‌شود. متداولترین طرح قالیچه‌های تویسرکان، از لچکها و ترنجی نسبتاً بزرگ و متن کوچک ساخته شده است که نقوش آن بیشتر گیاهی است و خطوط تشکیل دهنده لچک و ترنج آن که در حاشیه هم دیده می‌شود، کنگره ای و دنداندار به نظر می‌رسد. چیرگی رنگ آبی تند در قالی تویسرکان یکی از مشخصه‌های مشترک آن با قالی نهاوند و ملایر است. تولیدات محلی تویسرکان بیشتر قالیچه است و ابعاد متداول عبارتند از: پستی، ذرع و چارک، ذرع و نیم، دو ذرع و کناره.

در این منطقه از هر دو گره ترکی و فارسی استفاده می شود. فرشهای قدیمی و اصیل این منطقه یک پوده، ضخیم و از پرز بلند برخوردارند که در سالهای اخیر دو پوده بافی نیز رواج یافته است. ابعاد فرشهای تولیدشده در این منطقه عبارتند از ذرع و نیم، دو ذرع و کناره های پهن اما ابعاد بزرگ در نهادند کمیاب است. در یکی از نقشه های لچک و ترنج متداول نهادند که به "سه گل" معروف است، قسمتهایی از متن به وسیله حاشیه تسخیر شده و گلدانی دارای سه شاخه گل در آن قسمت قرار گرفته است. این ویژگی، فرش این منطقه را از مناطق مجاور متمایز می کند.

قسمتی از قالیچه بافت نهادند

وزارت بازرگانی
مرکز ملی فرش ایران

فرش استان همدان

تهیه شده در بخش تحقیقاتی طرح و نقشه، مدیریت تحقیقات
با همکاری روابط عمومی مرکز ملی فرش ایران
نگارش متن: مجید نیکویی
بازنگری: رضا الله داد
ویراستار: حمید کارگر
صفحه آرایی و گرافیک: داریوش کاظم پور

تهران، میدان ولی عصر، ضلع شمال غربی، ساختمان شماره ۲ وزارت بازرگانی، طبقه ۱۲

صندوق پستی ۷۱۱۵-۱۴۱۵۵

تلفن: ۸۸۹۰۵۶۸۰-۸۸۹۰۸۸۸۰

نمبر: ۸۸۹۰۵۵۰۸

www.incc.ir